

“Kārlis Mīlenbahs un viņa laikmets”

“Ko mēs vērojam, to mēs vērojam laikā un telpā; bez laika un telpas nav vērojums iespējams”, 1893. gadā rakstīja Kārlis Mīlenbahs (Par romantiku, reālismu un ideālismu. *Austrums*, 1893, Nr. 5, 448. lpp). Tāda ir vēstures, arī zinātnes un kultūras vēstures izpētes īpatnība – mēs cenšamies restaurēt aizgājušo gadu notikumus, vērtības un atziņas, bet laikmeta gars bieži vien paliek netverams. Tas attiecas arī uz Kārļa Mīlenbaha darbību.

Kārlis Mīlenbahs dzimis Kandavas pagastā 1853. gadā. Mācījies Jelgavas ģimnāzijā, studējis filozofiju un klasiskās valodas Tērbatas universitātē. Strādājis par skolotāju Talsos, Jelgavā, bet lielāko mūža daļu mācījis vācu valodu Rīgas Aleksandra ģimnāzijā. Ap 100 zinātnisku un populārzinātnisku rakstu autors valodniecībā, literatūrzinātnē un folkloristikā. RLB Valodniecības nodaļas vadītājs, “jaunās” ortogrāfijas pamatlicējs, “Latviešu valodas vārdnīcas” pamatšķirkļu veidotājs. Miris 1916. gadā bēgļu gaitās Igaunijā (sk. I.Druviete. *Kārlis Mīlenbahs*. R.: Zinātne, 1990).

Par valodnieka Kārļa Mīlenbaha plašo redzesloku, domas dziļumu un erudīciju mūsdienu lasītājs var pārliecināties viņa darbu izlasē, kas no aizmirstības putekļiem izcēlusi deviņus desmitus apcerējumu valodniecībā, literatūrzinātnē un folkloristikā (*Kārlis Mīlenbahs. Darbu izlase 2 sēj.* Sast. Ina Druviete, zin. red. Sarmīte Lagzdiņa. 1. sēj. R.: LU Latviešu valodas institūts, 2009; *Kārlis Mīlenbahs. Darbu izlase: 2. sēj.* Sast. Ina Druviete, zin. red. Sarmīte Lagzdiņa. 2. sēj. R.: Latviešu valodas institūts, 2011).

Tomēr tieši tagad, kad vairs nav īpaši jāpierāda K.Mīlenbaha zinātniskā devuma objektīvā kvantitāte un kvalitāte, interesi raisa viņa darbības izvērtējums sava laika sabiedrisko un zinātnisko norišu kontekstā. Izlasi veidojot, apjautām, cik daudz zinātniskā izdevumā neietveramas informācijas palicis ārpusē. Ideoloģisku atšķirību, personisku simpātiju vai nepatikas ietekme uz attieksmi pret noteikta cilvēka izteikto domu vienmēr pastāvējusi līdzās vēlmei viedokļus vērtēt objektīvi. Zinātnes vēsturei nozīmīgi ir teksti, bet sabiedrības vēsturei - zemteksti, bieži vien vārdos neizsakāmais laikmeta gars, idejas, kas savulaik virmojušas gaisā, bet, gadiem ejot, vairs nav atpazīstamas. Tāpēc tapa šis izdevums “Kārlis Mīlenbahs un viņa laikmets” - kā *post scriptum* Kārļa Mīlenbaha darbu divsējumu apkopojumam.

Šis krājums ir veltīts Kārlim Mīlenbaham, un laikmets, kas kopīgs daudziem izciliem Latvijas sabiedriskajiem un kultūras darbiniekiem, ir centrēts ap viņu. Šai krājumā viņš nav “viens no”, viņš ir galvenais. K. Mīlenbaha dzīves un aktīvās darbības laikā – 19. un 20. gadsimta mijā – risinājušies neskaitāmi notikumi un bijusi liela tādu personu koncentrācija,

kas atstājusi ietekmi uz Latvijas kultūrtelpu. Strauja ekonomiskā attīstība, nācijas konsolidēšanās un pašapziņas pieaugums, starptautisko sakaru paplašināšanās, kas sekmēja līdzīgu ideju izplatīšanos visā Eiropā, izglītības plaša pieejamība, Jaunā strāva, Rīgas Latviešu biedrības darbība, 1905. gada revolūcija, I Pasaules karš, “Lāčplēsis”, Rainis...

Visu laikmetu aptvert nav iespējams. Laikmetam ir objektīvas sociālas un politiskas iezīmes, bet ne mazāk nozīmīgi ir atsevišķi strāvojumi, zinātnisko skolu ietekme, unikāls dzīves redzējums, laikmeta un personības kopsakarības. Ja mums liekas, ka varam restaurēt laikmeta gaisotni no saviem stereotipiem, dokumentu un prese studijām, laikabiedru atmiņām, pastāv subjektīvisma un idealizācijas risks. Tāpat pilnīgi iespējams, ka impulsu plašākam pētījumam vai pamatu stabīlai pārliecībai devis kāds notikums vai cilvēks, par ko vēsture klusē. Kā raksta pats K.Mīlenbahs, “Visi mūsu ievērojumi mīt mūsu apziņas apcirkņos. Jo vairāk kāds ievērojums mūsu dzīves ceļā atkārtojas un dzīvāki iespiežas mūsu garā, jo dzīvāki viņš tad uzturas mūsu apziņas virsū; jo mazāk turpretim mums kāds ievērojums sastopas, jo vājāks kāda ievērojuma iespaids, jo vairāk viņš tad noslīkst mūsu apziņas dibinā” (K.Mīlenbahs. Druskas par vārdu kārtu. *Austrums*, 1892, Nr. 3, 188. lpp.). Nebūt ne visus K.Mīlenbaha vērojumus mums jebkad izdosies atklāt, tomēr ceram, ka šajā krājumā iekļautie papildmateriāli mums ļaus citām acīm ieskatīties K.Mīlenbaha mantojumā, kas, kaut nereti to neatskāršam, ietekmējis visas nākamās Latvijas paaudzes.

Kārļa Mīlenbaha personības un laikmeta raksturošanai krājums veidots vairākās sadaļās. Pirmajā sadaļā ietvertas latviešu valodniecības vēsturei tik raksturīgās polemikas. Kā liecība par viņa aktīvo līdzdalību sabiedriskajos un kultūras procesos šai izdevumā apkoptas K.Mīlenbaha recenzijas par valodniecības un literatūrzinātnes jautājumiem, kā arī citu autoru recenzijas par paša K.Mīlenbaha darbiem. Pirmo reizi vienkopus redzami nozīmīgākie raksti par valodnieku. Kā īpaša laikmeta zīme krājumā raduši vietu K.Mīlenbaham veltītie nekrologi. Un nobeigumā iederīgs šķīta 1890. gadā pirmo reizi iespiestā K.Mīlenbaha raksta atkārtots publicējums ar zīmīgo nosaukumu “Latviski runāt, latviski domāt, latviski just”.

Kārlim Mīlenbaham nebija lemts piedzīvot neatkarīgas Latvijas valsts dibināšanu – pietrūka nieka divarpus gadu. Varam tikai minēt, kā būtu izvērties viņa liktenis, ja Mīlenbaha laikmets būtu ietecies arī nākamajā gadu desmitā. Tomēr vienu gan zinām droši – ja nebūtu Kārļa Mīlenbaha, latviski runāt, latviski domāt un latviski just mums būtu daudz grūtāk.

Ina Druviete